

Pogosto menijo, da se v Jugoslaviji spopadata samo dve: demokratična in avtoritarna smer.

V resnici pa se spopadajo tri smeri: samoupravno-socialistična, meščansko-"liberalistična" in avtoritarna.

Največja zmeda je v tem, da se navidezni "liberalizem" kameleonsko in uspešno skriva (ker ga večina ljudi ne pozna več). Meščanski "liberalizem" nosi v sebi prav tak elitistični naboj kot stalinizem ali brežnjevizem. Zato so še vedno največje možnosti svobode, pravega liberalizma in prave demokracije skrite v prenovi samoupravne smeri - če se bo zbudila iz spanca.

Tudi v Zvezi komunistov Slovenije živita "liberalistična" in samoupravna smer. Seveda so tudi v ZK Slovecije še kakšni posamezniki, ki se jim toži po komandni vlogi partije; vendar jih je tako pregazil čas, da so popolnoma utihnili. Zato sta v Sloveniji na odru političnega soočanja ostala samo "liberalizem" in samoupravni socializem.

Ker se mi "liberalizem" še ni opravičil zaradi neinteligentnega blatenja (da so moje samoupravne teze o prenovi ZK mednarodna militaristično-policijska zarota proti Sloveniji), bi imel pravico navesti vse preverljive dokaze, da "liberalizem" laže in da mu ne gre za resnico in njeno svobodo. Lahko bi na primer podrobno dokazal: 1) da sem kot mladinski funkcionar leta 1945 in 1946 zahteval v mladinskem vodstvu Slovenije: da od "vojnega komunizma" preidemo v socialistično demokracijo in da sem jo javno branil pred tisoč delegati na jugoslovanskem mladinskem kongresu leta 1946 v Zagrebu; 2) da se od začetka idejnega spopada s stalinizmom v letu 1948 (ko je bilo še povsem negotovo, ali se ne bo ta spopad končal z udarci po naših glavah) pa do danes objavil številne knjige in razprave proti stalinizmu in birokratizmu, ko so sedanji "liberalci" še prestrašeno molčali; 3) da so nekateri najglasnejši "liberalci", ki sedaj pretirano govorijo o preteklih svinčenih letih, pogosto prav na moji koži preskušali svoje nejunaške, vendar s svinčenimi kosi politične moči obložene rokavice; 4) ko smo se v Beogradu pred letom soočali s centralizmom in z njegovimi predlogi glede zvezne ustave (in v tem uspeli), sem bil v ožjem krogu najaktivnejših Slovencev, moji "liberalni" kritiki pa so bili takrat precej zaplašeni.

Pri vsem tem se ne bom sedaj podrobneje zadrževal. Raje bom malo prevetрил zamegljeni spopad med samoupravno levico in "liberalno" desno sredino.

Naš meščanski liberalizem trdi, da se vrača k resničnim tlem človeške družbe. V resnici pa je njegov ideal zasanjan v davno 19. stoletje, ko je bil privatni kapital res dosti

bolj svoboden, ko je bil delavec dosti bolj nezavarovan, ko sta bila lastnik in upravitelj kapitala bolj združena v eni osebi in država dosti manj prisotna v gospodarstvu kot v zadnji tričetrtini tega stoletja.

Za "liberalizem" je večstrankarstvo edina oblika demokracije in svoboda tiska, zbiranja in govora edina pomembna svoboda. Ta v stare čase zasanjani "liberalizem" vidi temelj svoje ozke demokracije in svobode v zdavnaj preminulem liberalnem kapitalizmu 19. stoletja.

Moderni samoupravni koncept (ki sem ga nakazal v svojih tezah o prenovi ZK) se mora osvoboditi kakšne velike iluzije in sestopiti z nebes na zemljo. Ko pa to naredi, lahko vse sodobne napredne moči in vrednote združi uspešneje kot stari pogled na ozke svobode.

Predstava, da bo socialistično samoupravljanje (pri nas ali v svetu) že kar danes popolnoma preželo vse družbene odnose, bi bila močno pretirana. Včasih so poskušali manj zrelo družbeno stopnjo prisiliti, da se takoj in vsa vzdigne do čistega ideala integralnega samoupravljanja.

Ko pa sestopi s teh nebes na zemljo 20. in 21. stoletja, lahko samoupravna socialistična smer, zlasti v naših pogojih, združi več realnih vrednot kot "liberalizem". V 19. in 20. stoletju so se v najglobjih in najbolj naravnih družbenih koreninah vse bolj množile oblike, ki še niso bile popolno samoupravljanje, ampak le njegove klice ali delci. Te številne in raznovrstne zgodovinske oblike - nezavisni delavski sindikati, krajevne in občinske samouprave, ljudski odbori in sveti, razne oblike združništva, poklicne organizacije, organizacije posebnih interesov, kulturna in telesno-kulturna društva, samoupravljanje in soupravljanje v podjetjih in gospodarskih panogah, osnovne organizacije in sekcije levih in levo-sredinskih političnih gibanj itd. - so imele v sebi več neposredne, več stalne in več vsebinske ljudske demokracije kot meščanske politične stranke.

Samo iz teh in podobnih naravnih izvorov lahko tudi danes rastejo navzgor višje oblike samoupravljanja, nikoli pa navzdol iz absolutnega ideala.

Tak sestop na realna tla zgodovine pa nam tudi tako pove: tudi pri nas - in v vsem svetu - bo imelo v naslednjih stoletjih še znatno vlogo drugačno od socialističnega samoupravljanja: privatna lastnina in njen delež v upravljanju. Naša sedanja odločitev za enakopravnost vseh vrst lastnin in za mešano gospodarstvo nikakor ne pomeni (ker baje ni več idealnega integralnega samoupravljanja) manj socializma in prave demokracije. Če bo v kakšnem mešanem podjetju, z visokim dobičkom, o njem odločala kombinacija samoupravljanja in participacije, bo v tem vendar več prave delavske demokracije kot v kakšnem "čistem" družbenem podjetju, ki leta in leta proizvaja izgubo in nezaposlenost (v tem zadnjem podjetju delavci dejansko nič ne upravlajo, saj celo plače niso njihove; so dolg).

Ozki "liberalizem" iz 19. stoletja pa nam sedaj vsiljuje dogmo ene same (ali kvečjemu dveh) oblike lastnine. Da bi se prilagodili tej dogmi, bi morali podariti zasebnikom tudi tista večinska podjetja družbene lastnine, ki poslujejo brez izgube ali se lahko sanirajo.

Moderni humanizem OZN je prinesel tisto veliko širšo (kot "liberalizem") sintezo vseh človekovih pravic, ki jo povezuje tudi samoupravno-socialistična smer: "Klasične" pravice tiska, govora, zbiranja itd. se lahko množično uresničujejo samo, če se uresničujejo bolj temeljne sodobne pravice do dela, do socialnega varstva, do

izobraževanja, do višjega standarda. Za tako širše pojmovanje človekovih pravic si danes enako kot samoupravna smer prizadevajo tudi zahodnonemški socialdemokrati, francoski socialisti in drugi.

V precej hitro napisanih raznih jugoslovanskih predlogih za prenovo ZK zlasti manjka resna razčlenitev gibanj in perspektiv razvitega sveta. Včasih so te ocene pod vplivom "liberalne" iluzije: sodobni kapitalistični svet naj bi bil idealni red kulture in civilizacije.

V knjigi *Na kriznih križpotjih* in v objavljenih tezah o prenovi ZK (marca 1989) sem pokazal, da se sodobni socializem lahko še veliko nauči od razvitega kapitalizma in da projekt modernega samoupravljanja zahteva tudi sintezo s temi vrednotami kapitalizma. Razviti kapitalizem pa ima še globoka notranja nasprotja, ki so prostor za najmodernejša leva gibanja: učiti se moramo tudi od levih (social-demokratskih, socialističnih) gibanj, ki imajo večino v zahodno-evropskem parlamentu. Tega pa se niso spomnili niti (jugo)slovenski komunisti niti slovenska socialdemokracija.

Zato bom skoraj dobesedno povzel nekaj delcev iz osnutka novega programa zahodnonemških socialdemokratov. Skoraj vse moje teze o sodobnem človeštvu in sodobnem delavskem gibanju sovpadajo s tistim, kar mislijo socialdemokrati iz SPD. Obšla me je pregrešna misel, da bi se morda vpisal v SPD, če bomo v Jugoslaviji postali nenadno do kapitalizma bolj papežki od samega Kapitla ("liberalcem" v slovenski ZK ne očitam preveč socialdemokracije, ampak da so premalo socialdemokratski, da so preveč podobni "liberalcem").

In sedaj beseda o programu nemških socialdemokratov: Bili smo in smo programska stranka, ker verujemo, da je družbene rede mogoče izboljšati; ustvariti hočemo družbo brez razredov (člen 8); temeljna zgodovinska izkušnja delavskega gibanja - popraviljanje kapitalizma ne zadošča (19); hočemo, da bodo občani sodelovali v oblikovanju tehnike (13); humanizacija sveta dela na vsaki stopnji razvoja tehnike (210); uporaba tehnike lahko poraja tudi revščino, odvisnost in odtujitev (182) in razvijajo se nove oblike neenakosti (32); vedno večjega pomena je načrtovanje in razvijanje, usmerjanje in popraviljanje napak (188); cilj: izobrazba za vse (200); isti rang naj ima socialna politika kot gospodarska politika (314); nočemo kulture, ki bi z njo manipulirali ekonomski interesi (124).

Iz prejšnjega sledi, da je v ZK Slovenije levica hotela graditi enotnost, da je podala teoretsko osnovo za možno enotnost različnih struj in pokazala vztrajnost, da prispeva k takemu sodelovanju. Levica že več let svetuje, da se v ZK Slovenije uresniči podobno enakopravno sodelovanje različnih struj kot že desetletja v KP Italije ali sedaj pri madžarskih socialistih-komunistih ali v ZK Hrvaške. Ne desnica ne leva sredina v ZK Sloveniji se nista še dovolj potrudili za tak pluralizem, ki je možen. Prehod v enakopravno sodelovanje različnih struj zahteva prelom s staro miselnostjo, ki ne pozna bistvene razlike med frakcijami in strujami. Frakcije v boljševiski stranki ali v predvojni KP Jugoslavije so se vse bolj ožile v skupine voditeljev, ki se bore za oblast, in obenem vse bolj zgubljale zvezo z družbo in njenimi tokovi. Struje v KP Italije pa izražajo dejanske različne družbene sloje in njihove duhovne tokove: ročni in rutinski delavci, inteligenca, kmetje, del srednjih slojev, verniki in laiki itd. Take struje se ne morejo (če hočejo to ostati) zapreti v sebe in v pohlep po oblasti, ne morejo se izčrpavati v medsebojnem boju na življenje in smrt, ampak morajo stalno preverjati svoje odnose z realnimi tokovi v družbi. Ker struje stoje v družbeni resničnosti in njenih tokovih,

pomeni njihovo enakopravno sodelovanje tudi najmočnejšo in najširšo združitev družbenih sil: od tod uspešnost KP Italije, ki nima prav nobenega oblastniškega privilegija.

Ena sama resna razprava v ZK Slovenije je že dokazala, da bi bilo tako enakopravno sodelovanje struj tudi pri nas možno. Gre za diskusijo o različnih tezah o prenovi ZK na seji Predsedstva CK ZK Slovenije dne 20. 7. 1989. Večina razpravljalcev je na izvirne načine nakazovala možnost enakopravnega sodelovanja različnih tez in mnenj.

Ciril Ribičič: premalo smo izkoristili bogastvo misli v razpravi o prenovi ZK na terenu; vprašanja različnih pristopov je bilo podcenjeno; s tega vidika je pristop dr. Rusa v načelu sprejemljiv, ker moramo v ZK stremeti za sintezo. Franci Pivec: v večmesečni razpravi o prenovi ZK je manjkalo polemične napetosti, s tega stališča je nastop tovariša Rusa dobrodošel. Ciril Baškovič: zmaga nosilcev nekega koncepta, zlasti prodorana in bleščeča, v vojaškem jeziku, pomeni poraz Zveze komunistov na Slovenskem; to je glavni zastavek spopadov znotraj ZKJ; ZK Slovenije bo znotraj sebe morala biti tudi navzven razvidno veliko bolj pluralna kot doslej. Mirjana Križman: predlog prof. Rusa ne nasprotuje predlogu redakcijske skupine, ampak je lahko njegova dopolnitev. Tina Tomlje: ti različni koncepti glede prenove ZK naj se vrnejo in naj se povežejo v skupini o prenovi ZK.

Tale ugodni začetek enakopravnega sodelovanja je prekinila odločna intervencija najbolj "liberalnih" razpravljalcev. Na primer Borut Pahor: naj se odloči, katere teze o prenovi so zmagale; glede uradnih tez o prenovi ZK ne sme biti nadaljnje diskusije in kompromisov o naših generalijah, sicer bo ZK Slovenije zgubila na volitvah; v te teze ne sme biti sprejet noben nov amandman. Čeprav ti Pahorjevi argumenti niso močni (o tem kasneje), je vendar, kljub večinskemu razpoloženju, ta absolutna resnica trenutno zmagala. In tako je še naprej (na primer, na seji CK ZK Slovenije o prenovi ZK) živela ena sama monistična resnica.

S tem smo prišli do bolj skromne resnice, ki se v ZK Slovenije nekako ponavlja vsaj 25 let. Trenutno je glede prenove ZK nekako zmagal "liberalizem", ki ga Balažič v Telexu imenuje "desnica". Liberalizem pa zahteva, da popolnoma obvelja samo njegov glas, vsi drugi v ZK naj utihnejo. Tako je "liberalizem" znotraj ZK bolj vladarski od katerekoli druge smeri; "liberalen" je samo v tem, da povzdiguje kot osrednjo vrednoto večstrankarstvo. Ker pa je večina naših novih "strank" desnosredinska (nesocialistična), je "liberalizem" v ZK bliže njim kot lastni levici in levi sredini.

Še vedno pa ni jasno: kdo je pravzaprav "zmagal", desnica ali sredina ali levica? V istem času, ko je tekla v ZK razprava o njeni prenovi, je bila v SZDL in v večini DPO (tudi v ZK Slovenije) sprejeta Temeljna lista Slovenije. Vanjo je po prizadevanju levice (tudi jaz sem pri tem aktivno sodeloval) vključena "vladavina dela" in "samoupravni socializem". "Liberalci" ZK bi zaradi idiličnega sodelovanja z desnosredinsko večstrankarsko alternativo najraje sprejeli Temeljno listino brez teh dveh izrazov (in so jo zelo dolgo gnetli v tej smeri). Do preobrata pa je prišlo na najbolj demokratičen način. Ali se bodo sedaj zmagoviti "liberalci" v ZK (glede prenove ZK) demokratično uklonili veliko širši slovenski večini (450.000 podpisov!) okrog Temeljne listine (skupaj z "vladavino dela" in "samoupravnim socializmom")?

Pustimo zaenkrat to protislovje ob strani: naj se v njem vrtil, kdor ga je skuhal.

Glede moje malenkosti pa bi ob vsem tem končno tudi jaz skromno spregovoril: 'dost mam!' Odkar sem pred petindvajsetimi leti prišel v Slovenijo, sem na svojem hrbtu

prenesel že kakšnih pet generacij, točneje kakšnih pet zaporednih skupinic mlajših in srednjih letnikov, ki so dobivale popolno oblast v partijski ideologiji s takimi skromnimi gesli kot je sedaj VEČSTRANKARSTVO (preje so bila po vrsti gesla: DOLI VSE INSTITUCIJE ali VSEMOČ EKONOMIKE (= DOL HUMANIZEM, MORALA IN VREDNOTE) ali VSE JE ODTUJENO in na koncu ŽIVELA DIKTATURA PROLETARIATA.

Dost mam, no more, da bi še proti svoji volji nosil soodgovornost za take zastarele neboljševiške načine, ki sem jih potrpežljivo, vendar zaman poskušal kultivirati.

Ne bom pobegnul iz ZK samo zaradi kakšnega neduhovitega Pahorjevega ali Šukljetoovega norčevanja (po Aškercu: še pri Custozzi bal se nisem smrti, tu pa šuši samo Pahorjev list). Gre le za to, da se vsi misleči, resni in napredni člani ločimo od skupinic v ZK, katerih siromašne formule in organizacijske ozkosti so pustile za sabo marsikatero idejno praznino in zmedo.

Vodeči organi ZK Slovenije imajo še nekaj časa do kongresa, da oživijo notranji pluralizem. Vprašanje pa je, ali bo pluralizem na XI. kongresu ZK Slovenije toliko kot 20 let preje na VI. kongresu ZK Slovenije? Lepo bi bilo (vendar je malo verjetno), da bi moderna levica imela v organih ZK Slovenije po XI. kongresu take možnosti kot jih imajo nove zveze v okrogli mizi, v ustavni komisiji in v nekaterih organih skupščine SR Slovenije.

In še ena možna zmaga: ZK Slovenije ima veliko izgledov, da kot sestavni del široke napredne fronte (v kateri bo tudi veliko poštenih, patriotskih nepartijskih kandidatov) doseže zelo uspešne rezultate na naslednjih splošnih volitvah. Čas zadnjih 50 let - od ustanovitve OF, kočevskega zbora, od ustanovitve prve slovenske države na skoraj vsem slovenskem teritoriju, ki je prinesla veliko boljše in svobodnejše življenje (kot v prejšnjih 1400 letih) ogromni večini Slovencev in vse do uspešne obrambe slovenske suverenosti ob sprejemanju zveznih amandmajev v letu 1988 in slovenskih ustavnih dopolnil v letu 1989 - je očitno dokazal, da ni bilo v vseh slovenskih 1400 letih niti ene organizacije, ki bi za slovenski narod naredila toliko kot sta (samo v teh 50 letih) OF in KP/ZK Slovenije.

Seveda je le pravljica že omenjena teza, da naj bi zmaga napredne fronte (na prihodnjih volitvah) popolnoma zavisela od tega: ali bo ZK Slovenije sprejela prvi uradni predlog prenove ZK ali moj predlog ali njuno sintezo (to sem predlagal predsedstvu CK ZKS) ali nekaj četrtega. Normalni ljudje še nikoli niso verjeli, da je za usodo cele dežele odločilna samo ta ali ona poteza na papirju o prenovi določene stranke.

Ob raznih tezah o prenovi delavskega gibanja (zahodnonemških socialdemokratov, slovenskih uradnih, Hafnerjevih, mojih itd.) pa se splača temeljito razmisliti, ker je ZK še vedno na razpotju: in glede volitev in glede bodočega razvoja. Ti papirji pa so značilni delci teh razpotij.

Kljub ugodnim volilnim izgledom lahko Socialistična zveza in Zveza komunistov zgubita določen odstotek glasov, če ne napravita kaj kmalu dva temeljita preloma: a) prekiniti s samomorilno antipropagando (antimarketingom) v delu sredstev množičnega obveščanja; b) zapustiti samopodcenjujoče obnašanje nekaterih članov ZK in SZDL v soočanju z desnosredinskimi zvezami (strankami).

Ad a) Težko bi bilo naštetati vse pozitivno v slovenskem tisku in v RTV (obravnavo gospodarskih, kulturnih, tehničnih, ekoloških problemov). Tisti delec novinarstva, ki

ocenjuje vredno in nevredno v celotnem razvoju Slovenije od leta 1941 in v razvoju sodobnega kapitalizma in socializma, pa je še najbližji "liberalistični" struji: vse v zgodovini ZK, vse v zgodovini socializma je popolnoma zanič (izjava enega iz marketinga ZK: volitve bodo pokazale vso klavrnost ZK). To lahko trdi le tisti, ki ne ve ničesar o nedavni zgodovini, ali tisti, ki je zelo neodgovoren do slovenskega naroda. Trdijo: vse naše krize, vse težave izvirajo iz komunistične ideologije. Zato so seveda Marx, Lenin, Kardelj in Vojan Rus (tako pravi približno Danilo Slivnik v enem svojih uokvirjenih komentarjev za pametne Slovence) poleg drugega ideološko krivi tudi za onesnaževanje Dravskega polja. Kakšni strogi marksisti vladajo šele nad Italijo, saj je italijanska obala Jadranskega morja še veliko bolj umazana kot naša (morda pa za to ni kriv niti marksizem niti krščanstvo, ampak zelo določeni interesi, sloji in vrednotenja, ki bi jih krščanstvo-marksizem morala skupaj bolj kultivirati). Propaganda na škodo naše zgodovinske resnice (pa tudi na škodo ZK in SZDL) je pri nas tako dolgotrajna, tako široka, tako sistematična in tako brez vsakega odgovora, da je gotovo zmedla precej ljudi in da nam bo gotovo odnesla nekaj glasov. Reši se, kdor se more: če nimamo nobenega marketinga z znanjem in korajžjo, pokličimo na pomoč po duhu zelo mladeniškega ruzveltovca, starega Galbraitha, ali zahodnonemške socialdemokrate. Oboji nam bodo dali objektivno, uravnoteženo oceno o naših zaslugah in grehah.

Ad b) Naravnost smešni smo, ko občudujemo (naši marketingarji) volilne konkurente bolj kot jih slovenski normalni človek. Ta si je res želel videti in ogledati nove politične zveze, bil je morda za njihovo ustanovitev (tudi jaz nisem za njihovo nasilno omejevanje). Vendar normalni slovenski ljudje nikakor ne derejo v množicah v nove stranke (njihovo članstvo je skromno) in jim ne nudijo svojih žrtev. S tem so pokazali svojo zrelost: verjamejo samo otipljivim dejanjem, otipljivim koristim in rezultatom. To je ugodna situacija za nas! Pokažimo in povejmo volilcem, da lahko predvsem mi (Socialistična zveza in njene DPO) zberemo za volitve največ kandidatov med poštenimi, delovnimi, patriotičnimi in strokovnimi ljudmi; ljudi, ki nas bodo kot poslanci, politiki in direktorji sposobni voditi po najkrajši poti iz krize na gospodarsko raven Italije in Avstrije. Omenimo prebivalcem Slovenije resnično razpotje: ali naj bo v bodoče edina slovenska svoboda samo za peščico ljudi, ki se igrajo stranke, in ali bomo še desetletja vsi izgubljali ves čas samo za te površne igrice; te lahko ostanejo, vendar naj SZDL, ZK in druge DPO zberejo nekaj več moči in množic za dohitevanje gospodarske ravni Zahodne Evrope. Ali bo več svobode v Sloveniji in Jugoslaviji, če bomo v demokratičnih volitvah, z več kandidati, predvsem pospešili naš gospodarski, socialni in kulturni razvoj (sredstva za višji standard, sredstva za zaposlovanje, za šolstvo, za zdravstvo - to so vse prostori svobode za množice); ali pa je naša glavna in edina "svoboda" v tem, da bomo še desetletja na televiziji gledali samo istih 20 obrazov "alternative" in "liberalizma" in pri tem zaostajali v gospodarstvu in socialnem življenju za Zahodno Evropo?

* Članek je bil dostavljen redakciji časopisa Delo okrog novembra 1989, vendar kljub mnogim urgencam ni bil objavljen.